

Az Országos Neveléstudományi Intézet ezután is örömmel fogad és megszívlel minden ehhez hasonló, komoly és építő bírálatot. *Iskolásgyerekektől, szülőktől, pedagógusoktól, bármilyen területen működő szakemberektől szívesen fogadunk kritikát, akár apró részletre, akár egész könyvekre vonatkozólag.* Tudjuk, hogy a tankönyvkészítés hatalmas feladat, nem is lehet tökéletesen elvégezni, de éppen ezért szükséges, hogy a hibákat felismerjük és kiküszöböljük.

Vargha Balázs

*A munkaversenyben az a legjelentősebb, hogy az embereknek a munkában való nézeteiben gyökeres fordulatot idéz elő, mert a munkát szégyelni való és súlyos teherből, aminek azelőtt tekintették, a becsület dolgává, a dicsőség dolgává, érdem és hősiesség dolgává változtatja. Ehhez hasonló valami a kapitalista országokban nincs és nem is lehet*

Sztálin.

## ADATOK AZ ELLENFORRADALOM KLERIKÁLIS PEDAGÓGIÁJÁHOZ

Rákosi Mátyás 1949. szeptember 30-i beszédében felhívta a Párt és az egész dolgozó magyar nép figyelmét a klerikális reakció újabb mesterkedéseire. A klerikális reakció mesterkedései nemcsak mai keletűek: évtizedek, évszázadok óta kerékkötője volt a klérus a társadalom és a tudományok haladásának, hű szövetségese a politikai reakciónak.

Az egyháznak hatalmas latifundiumai, hitbizományai voltak; évszázadok óta erős szálak fűtétek az államhoz, a kizsákmányoló uralkodó osztályokhoz. Ezért az egyház mindenben kiszolgált a feudális földesurak és a kapitalisták érdekeit. Az egyház a kulturális fronton is teljes mértékben az uralkodó osztályok politikáját folytatta. A klerikális pedagógia legfőbb funkciója Horthyék reakciós feudál-kapitalista rendszerében tehát az volt, hogy a maga eszközeivel mindenben támogassa a feudál-kapitalista államot a haladó erők elleni harcban.

„Mint magyar kultuszminiszter, bevallom — mondotta 1925-ben gróf Klebelsberg Kunó kultuszminiszter (Beszédei, cikkei és törvényjavaslatai, Budapest, 1927. 627. l.) —, hogy az állami eszközök nem elégségesek a lelki rekonstrukcióra, ezért vagyok ellensége az egyház és az állam elválasztása tanának. Ellenkezőleg, hívom a szerzetesrendeket, a szerzetestanárt a gimnáziumba, és a magyar apácát az iskolákban és klinikákban, jöjjenek, fogjunk össze...“ Más helyütt ezt olvashatjuk: „A nagy világnézeti harcot a szociáldemokráciával nem az államok, hanem az egyházak fogják megvívni. (Kiemelve tőlem BJ.) A harc az egyházak és a szocializmus között fog eldőlni... a dolgoknak ez az állása óriási felelősséget hárít a magyar történelmi egyházakra. Egy-

házainkban meg kell lennie a belső erőnek arra, hogy a tömegek további dekrisztianizálódásának gátat tudjanak vetni. Ez reánk nézve *lét vagy nemlét kérdése*." (Klebelsberg, i. m. 634—635. l.)

Az ellenforradalom egyik kultuszminisztere tehát bevallja, hogy az állam hatalmi fegyverei gyengék a haladás elleni harcra, szövetségesül hívja tehát a klérust. Az ellenforradalmi korszakban a klérus befolyása az iskolaügy minden terén döntő volt.

Az ország 55 tanítóképző intézetének háromnegyed része (32), a katolikus egyház kezében volt. 1937—38-ban az ország 6899 népiskolájából 2856, vagyis az összes elemi népiskolák 41%-a volt a katolikus egyházé. Ugyancsak kézben tartotta a klérus szerzetesi iskolái révén a gimnáziumi oktatást is.

De megnyilvánult a klerikális befolyás nemcsak iskolaszervezeti téren, hanem a közoktatásügy legfelsőbb irányításában is. Kornis Gyula kultuszállamtitkár volt, és hosszú ideig ő volt az Országos Köznevelési Tanács elnöke is. A minisztérium nevelési főosztályának élén papi személy állott. A 8 tankerületi főigazgató közül 2 állandóan papi személy volt, de előfordult az is, hogy 4 főigazgatói állást töltött be egyházi ember. Akár közvetlenül, akár közvetve, de mindenesetre döntő módon érvényesült tehát a klerikális befolyás iskolaszervezeti téren, és a közoktatásügyi felsőbb igazgatás terén is.

A klerikális reakció nemcsak a belföldi feudális nagybirtok, nagytőke érdekeit képviselte, hanem a Vatikán közvetítésével szoros kapcsolatban volt a *nemzetközi nagytőkével*. A klérus, a Vatikán és az imperialista nagytőkések ma is szoros kapcsolatban vannak egymással, hiszen céljuk közös: harc a haladás ellen! Így van ez napjainkban és így volt ez az ellenforradalom korszakában is:

„Nézzünk szembe a tényekkel: 1. a pénz! a Vatikánnak külön bélyege, pénze van: *hatalmas váltói amerikai bankoknál* (Kiemelés tölem BJ.), a péterfillér, a kongregációk aktáinak illetékdíjai. Az amerikaiak pompás rádiót, a Fiat-cég remek autót, a milánóiak arany tiarát, vertarany telefonkészüléket adnak a *mindenek közös Atyjának*. Visszautasítsa a gyermekek ajándékát?” (Schnattner Szigfrid, OSB: Tanárszem, diákszív, Budapest, 1941. 207 lap.)

A reakciónak jövőbe irányuló eszménye, perspektívája nem volt, nem is lehetett, hiszen törekvése: a haladás meggátlása, az elavult gazdasági és társadalmi rend minél további fenntartása volt.

Nem hiába vágyik tehát a feudálkapitalizmus és a klerikálizmus állandóan vissza a feudális középkorba:

„De szép lehetett a katolikus középkor!... Istenből élő és táplálkozó szó, *szentséges szent középkor, csodállak!* (Kiemelés tölem BJ.) Méltán, de véletlenül csúszott ki a számon a VII. osztályban: óh, bár éltem volna a középkorban.” (Schnattner Szigfrid i. m. 163. l.)

Minden nevelés társadalmi nevelés. Az előzőekben láthattuk, hogy az ellenforradalom klerikális pedagógiája melyik társadalmi osztály érdekeit szolgálta: a kizsákmányoló osztályok, a földesurak és tőkések zsoldjában állott.

Ezzel szemben az élenjáró szovjet nevelés nem a kizsákmányolókat szolgálja, hanem az egész dolgozó nép érdekeit, nagy céljait mozdítja elő. Szovjet embereket nevel, akik a szocialista építés lelkes munkásai. A szovjet nevelés mélységesen optimista, szilárdan bízik a növendék fejleszthetőségében. Makarenko, a nagy szovjet pedagógus, züllött csavargógyerekekből öntudatos szovjet embereket nevelt Optimizmus nélkül lehetetlen lett volna ilyen hatalmas eredményeket elérni.

Nézzük meg, mit tanított ezzel szemben a középkort visszakiyánó, klerikális pedagógia a gyermekekről és a nevelésről:

A gyermek születésétől fogva rossz, bűnnel születik, magában hordja a gonoszt:

„Állapítsátok meg ti magatok, hogy már a kisgyermek is, a legény is és általában az ember is, mire hajlik inkább, a jóra vagy a rosszra? Inkább a rosszra.“ (Segédlet az ifjúság vallásos, erkölcsös, hazafias neveléséről és erkölcsi ítélőképességének fejlesztéséről. 8. szám, Pécs, 1938. 2. 1.)

A szovjet nevelés: közösségi nevelés. A közösségi élet, a munka alakítja ki az *öntudatos fegyelmet*. A gyermek egyéniségét nem megtörni, hanem minden irányban fejleszteni kell. A büntetés is közösségi büntetés. Lényege az, hogy az egyén átéli, hogy a közösség elítéli, miközben tudja, hogy helytelenül járt el. Vagyis: a *büntetés nem elnyomáson alapszik*, hanem az elkövetett hiba átélésén, a közösségből való ideiglenes kiközösítés élményén. (Makarenko: Válogatott pedagógiai tanulmányok, 1949. 112. l.)

Milyen módszerei voltak ezzel szemben a klerikális nevelésnek?

Az eredendően rosszra hajló bűnös gyermeket bármilyen eszközzel meg kell törni. A kényszer is megengedett és szükséges, mert a gyermeknek nincs belátása. A tekintélyt mesterséges eszközökkel, mindenképpen biztosítani kell, akár külső kényszerrel is. 1928-ban a Harmadik Egyetemes Tanügyi Kongresszuson egy apáca részéről ilyen hozzászólás hangzott el:

„A tekintély elismeréséhez belátás szükséges. Míg ez ki nem fejlődik a gyermekben, kényszert alkalmazunk. Cselekedjék a gyermek, mert én mondom, imádkozzék, mert én kívánom.“ (A Harmadik Egyetemes Tanügyi Kongresszus Naplója, Budapest, 1928. I. kötet, 121. l.)

A kényszereszközök alkalmazása terén a klerikális pedagógia nem riadt vissza a testi fenyítékektől sem.

„A XVII. és XVIII. század óta nem egy szenvedélyes szó hangzott el a botbüntetés ellen. Ez azonban alig talált visszhangra a pozitív keresztények között. Ez érthető is. A humánusabb pedagógia képviselői ugyanis a philanthropoktól Rousseau-n keresztül az utóbbi évtizedek szélső individualista pedagógusaiig többnyire nem-keresztény, sőt keresztényellenes gondolkodásúak voltak; ezért radikális követelésük, mellyel a botbüntetésnek a gyermeknevelésből való kiirtását sürgették, már eleve *gyanús lehetett* a hívő ember előtt. Ehhez járult, hogy álláspontjukat a katolikus hitelveknek ellentmondó módon okolták meg, mert az eredeti bűnről és következményeiről szóló dogmával szemben azt a *tévhitet vallották, hogy az ember természettől fogva jó...*“ (Schneider-

Dormuth: A katolikus családi nevelés, Budapest, 1940. 127. lap.) (Kiemelés tőlem BJ.)

Gyakorolták is, különösen egyházi iskolákban, a tanítók egy része és a papok a testi fenyítést, gyakran. Amikor pedig nagyritkán egy-egy tanítót tanítványainak testi sértése miatt a bíróság elítélt, ezen a klerikális pedagógiai folyóiratok nagyon felháborodtak. Megkongatták a vészharangot: oda a tanítói tekintély, ha tilos az ütlegetés.

Egy tanítót testi sértés miatt büntettek, mert ütötte tanítványait, erre egy plébános ezt írja a Nemzetnevelés c. folyóirat 1931. ápr. 15-i számában:

„Nem maradhat ez így, mert a tanítói tekintély teljes lejáratása lesz az ára, ez pedig az iskola egész nevelő és tanító eredményét teszi tönkre.“

A klerikális pedagógia hatására a szülők széles tömegeiben terjedt el az a rendkívül káros, a gyermek fejlődése szempontjából veszélyes tévhit, hogy a testi fenyítés hasznos, és nevelőhatású. Ennek egyik elretentő példáját olvashatjuk a „Nemzetnevelés“ c. klerikális folyóirat 1931. márciusi számában, ahol „*Hát már pofozni sem szabad?*“ c. alatt egy megtévesztett apa így ír: „Én még néha vassvillát fogok a fiamra, úgy mérgesít, hát az a hetven gyerek hogyne mérgesíthetné meg a szegény tanítót, aztán még ne is üthetné pofon? Az ilyen megállapítások a legnyugtalanítóbbak.“

Nyilvánvaló, hogy mi ennek a módszernek, amely nem riad vissza testi fenyítéstől, a társadalmi háttere: a csendőrszurony, a terror, amely az egész ellenforradalmi korszakot jellemezte, módosult formában, már az elemi iskolában is jelentkezett.

A kényszer, a testi fenyítés természetes velejárója a gyermekben a félelem. Egyáltalán nem kell csodálkoznunk az elmondottak után azon, hogy a klerikális nevelés a gyermek félelmének felkeltését nagyon szívesen alkalmazta a nevelésben:

„Szenvedélyes, indulatos gyermek a szigorú apa előtt könnyebben fékezi magát. *A büntetés nevelő hatásai közül tehát nem lehet kihagyni a félelmet sem.* (Kiemelés tőlem BJ.) Aki ezt teljesen ki akarná zárni, az eszményesítené az életet s nem számol a gyermeklélek valódi helyzetével.“ (Marcell Mihály: A katolikus nevelés szelleme, Budapest, 1925. 127. lap.)

Egyes könyvekben a félelemnek, mint pedagógiai eszköznek valóságos dicsőítésével találkozunk: „Az ügyes nevelő azonban tud adni a félelemnek olyan gyöngéd és finom jelleget, hogy *értékes ösztönzővé* lesz és az eredménye bőven kárpótol a velejáró kellemetlenségekért. *Félelmet gerjeszt a gyermekben* (kiemelés tőlem BJ.) abból a szempontból, hogy a hanyagságával vagy helytelen viselkedésével fájdalmat okoz annak, akinek halálával tartozik és akit tisztel és szeret. Ebben a félelemben is van bénító elem, de túlnyomórészt üdvös és nemesítő hatása ezért gazdag kárpótlást nyújt. Minden nevelőnek arra kell törekednie, hogy növendékeiben ilyenmő félelem éljen.“ (Sebess Gyula: Az életre való nevelés, Budapest, 1940. 150. l.)

Egy másik könyv a félelem üdvös hatásairól így ír:

„*A félelem is üdvös, már csak azért is, mert megfontolásra, a következményekkel való számolásra készítet. Aki tisztelettel és hódolattal féli a felsőbbiséget* (Kiem. tölem BJ.), továbbá félelemmel tekint az esetleges bekövetkező büntetésre, az emberi szempontok figyelembevételével hajlik a jó élet felé. Mivel pedig az odahajlás igen sok esetben a félelem hatása alatt indul meg, azért számolnunk kell *a félelem nevelőhatásával is.* (Marcell Mihály: A bontakozó élet, VI.: A nevelés alapvonalai, Budapest, 242. lap.)

Az idézett helyek elárulják a félelem nevelő hatásainak osztályszempontját, azt, hogy miért helyesli és alkalmazza a klerikális nevelés a félelem keltését. A félelem hatása alatt tisztelettel és hódolattal kell lenni a felsőbbiség iránt. Nyilvánvaló, mennyire fontos és hasznos az uralkodó osztály számára, hogy ne lázadjanak fel elnyomói ellen, hogy mindenki „tisztelettel és hódolattal” engedelmeskedjék.

A felsőbbiség iránt biztosítani kell a tekintélyt, amit nagyobb nyomték kedvéért testi fenytékkal is meg lehet szerezni és a gyermek félelmével lehet megalapozni.

*Nem túlzás, ha az ilyen pedagógiát a terror pedagógiájának* nevezzük.

A terrornak, az erőszakos „megjavításnak” ez a pedagógiája azonban nemcsak a tanítónak a növendékeivel való bánásmódjában nyilvánkozik meg, hanem az önnevelés terén is. Ezért ajánlja a klerikális pedagógia az önmegtágadást, a böjtöt, az önsanyargatást, mint az önnevelés hatásos eszközeit:

„Az önmegtágadás fajtáinak megállapításában lehetnek és vannak ellentétek, de a célt illetőleg mindenki megegyezik abban, hogy a lélek fölénye biztosítandó. Az önmegtágadás gyakorlati eszközei (*a böjt*), az *önsanyargatás*... (Kiem. tölem BJ.) (L. Marcell Mihály: A katolikus nevelés szelleme 1925. 42. l.)

Nem csoda, hogy ez az önsanyargatást ajánló pedagógia a szenvedést tekinti az élet legfőbb értékének: „Földi életünk legnagyobb értéke a néma, panasz nélküli szenvedés.” (Endrödi László SJ.: Életet Krisztusért. 1940. 240. l.)

A szenvedés ilyen dicsőítésének nagyon fontos funkciója volt az ellenforradalom politikájában. A néma, panasz nélküli szenvedés dicsérete további szenvedések elviselésére buzdította a kizsákmányolt, elnyomott, szenvedő néptömegeket. Arra intette az elnyomottakat, hogy ne is próbáljanak fellázadni, mert tűrni kell és a szenvedés erény. Ugyanakkor az uralkodóosztály, a kizsákmányolók a maguk részéről nem gyakorolták a szenvedésnek ezt az erényét.

Ha a klerikális pedagógia itt vázolt alapelveit összehasonlítjuk a nagy szovjet pedagógus, Makarenko nevelésével, meggyőződhetünk arról, hogy a klerikális pedagógia mindannak az ellenkezőjét akarta, amit az élenjáró szovjet pedagógia megvalósít. Makarenko nevelése teljes egészében optimizmust sugároz, a klerikálizmus pedagógiája már kiindulásában pesszimista. A szovjet nevelés a közösségi életen, a munkán, az öntudatos fegyelmen épül. Öntudatos szocialista embereket akar nevelni. Ezzel szemben a klerikálizmus egy süllyedő világ kizsákmányoló osztálya

számára akar engedelmes, szolgálékú embereket idomítani. A tőkés társadalom iskoláinak ezt a dresszírozó idomítását mesterien jellemezte Lenin:

„Az ifjú munkás- és parasztnemzedéket ezekben az iskolákban nem annyira nevelték, mint inkább idomították, ugyanennek a burzsoáziaának az érdekében. Úgy nevelték őket, hogy a burzsoázia használható szolgálói legyenek, akik képesek lesznek majd a profitot szolgálni s ugyanakkor ne zavarják a burzsoázia nyugalmát és semmittevését.“ (Lenin: Az ifjúsági szövetségek feladatai, Bp. 1948. 7—8. l.)

Leninnek ez a jellemzése teljes egészében találó az ellenforradalmi korszak egyházi iskoláira.

Makarenko és a dicsőséges szovjet nevelők a haladás, a szocialista építés számára nevelik az új, kommunista embert, a klérus éppen ellenkezőleg: a feudális középkort akarta visszahozni a XX. századba, a terror pedagógiáját akarta meggyökereztetni a feudálkapitalista ellenforradalmi rendszer fenntartása érdekében.

Berencz János

*„A vasfegyelem nem jelent vakfegyelmet. A vasfegyelem nemcsak nem zárja ki, hanem feltételezi az alárendelés tudatosságát és önkéntességét, mert csak a tudatos fegyelem lehet vasfegyelem. Sztálin.*

**Mai nevelésünk kérdéseit a nevelők látják és tapasztalják a legközelebről. Nagyon fontosnak tartjuk ezért, hogy a felvetett kérdésekhez olvasóink minél szélesebb köre szóljon hozzá, vessen fel új, közérdekű problémákat.**

*Szerkesztőség!*